TERMINOLOGIA UNITĂŢILOR DE MĂSURĂ (ASPECTE ETIMOLOGICE)

The Terminology of the Measure Units (Etimological Aspects)

Dragoş Vlad TOPALĂ[1]

Abstract

The history of the terms that designate measurement units offers, through etymology, important information about the origin, chronology and movement of words. The measurement units belong to the scientific vocabulary and implicitly to the scientific terminologies. Many are based on the names of the inventors and of the places where the inventions have been made. In time, some names have undergone changes of meaning and have migrated from the specialized vocabulary to the common vocabulary.

Keywords: *terminology*, *measurement units*, *scientific vocabulary*, *proper names*, *common names*

Termenii care desemnează unităţile de măsură ale Sistemului Internaţional (SI) aparţin lexicului specializat interdisciplinar al ştiinţelor exacte (matematică, fizică, chimie, astronomie)[2]. Cunoaşterea lor este axată pe cercetarea provenienţei, pe determinarea sferei semantice şi a aspectelor de ordin gramatical.

Studiul pe care l-am efectuat asupra etimologiei numelor unităţilor de măsură (inclusiv câţiva termeni, multipli şi submultipli ai unităţilor de măsură) implică unele observaţii de ordin lingvistic. Onomastica are un rol important în crearea numelor comune.

Numele proprii

Majoritatea unităţilor de măsură[3] au primit numele savanţilor care le-au inventat într-o anumită epocă – matematicieni, fizicieni, chimişti şi ingineri de origine germană: *gauss*, s.m. < fr. *gauss*, cf. n. pr. Carl Friedrich Gauss < *hertz*, s.m. < germ. *Hertz*, fr. *hertz*, cf. n. pr. Heinrich Hertz; *ohm*, s.m. < fr. *ohm*, cf. n. pr. Georg Simon Ohm; *röntgen*, s.m. < fr. *röntgen*, germ. *Röntgen*, cf. n. pr. germ. Wilhelm Conrad Röntgen; *siemens*, s.m. < fr. *siemens*, germ. *Siemens*, cf. n. pr. Ernst Werner von Siemens; *weber*, s.m. < germ. *Weber*, fr. *weber*, cf. n. pr. Wilhelm Eduard Weber; de origine franceză: *amper*, s.m. <fr. ampère, cf. n. pr. André Marie Ampère; *becquerel*, s.m. < fr. *becquerel*, cf. n. pr. Henri Becquerel; *coulomb*, s.m. < fr. *coulomb*, cf. n. pr. Charles-Augustin de Coulomb; *curie*, s.m. < fr. *curie*, cf. n. pr. Marie Curie şi Pierre Curie; *pascal*, s.m. < fr. *pascal*, cf. n. pr. Blaise Pascal; *poise*, s.m. < fr. *poise*, cf. n. pr. Jean Louis Marie Poiseuille; de origine engleză: *farad*, s.m. < fr., it. *farad*, cf. n. pr. Michael Faraday, *gray*, s.m. < engl. *gray*, cf. n. pr. Stephen Gray; *joule*, s.m. < fr., engl.

[1] Lector univ. dr., Universitatea din Craiova

[2] A se vedea Bidu-Vrănceanu (coord.), *Lexic comun, lexic specializat*, Editura Universităţii din Bucureşti, 2000 şi *Lexic ştiinţific interdisciplinar*, Editura Universităţii din Bucureşti, 2001.

[3] Pentru selectarea lor, am folosit Bertran, P., *L'étymologie des noms d'unités*, www.industrie.gouv.fr; cf. *Bureau International des Poids et Mesures*, www.bipm.org/fr

BDD-A2917 © 2012 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:26 UTC)

joule, cf. n. pr. James Prescott Joule; *kelvin*, s.m. < fr., engl. *kelvin*, cf. n. pr. William Thomson, Lord Kelvin; *maxwell*, s.m. < fr. *maxwell*, germ. *Maxwell*, cf. n. pr. James Clerk Maxwell; *newton*, s.m. <fr. *newton*, germ. *Newton*, cf. n. pr. Isaac Newton, de prigine italiană: *fermi*, s.m. < it. *fermi*, cf. n. pr. Enrico Fermi; *gal*, s.m. < fr. *gal*, cf. n. pr. Galileo Galilei; *torr*, s.m. < fr., engl. *torr*, cf. n. pr. Evangelista Torricelli; *volt*, s.m. <fr. *volt*, cf. n. pr. Alessandro Volta; de origine americană: *henry*, s.m. < fr. *henry*, cf. n. pr. Joseph Henry; irlandeză: *stokes*, s.m. < fr., engl. *stokes*, cf. n. pr. George Gabriel Stokes; scoțiană: *watt*, s.m. < fr. , engl. *watt*, cf. n. pr. James Watt; suedeză: *angström*, s.m. <fr. *angström*, cf. n. pr. Anders Jens Ångström; daneză: *oersted*, s.m. < fr. *oersted*, cf. n. pr. Hans Christian Oersted, sârbo-croată: *tesla*, s.f. < fr. *tesla*, cf. n. pr. Nikola Tesla.

Prin antonomază, numele proprii au devenit nume comune. Unele dintre ele au suferit modificări fonetice şi grafice în acelaşi timp, au forma simplificată prin apocopă (vezi *farad*, *gal*, *torr*, *volt*); în alte cazuri, numele proprii au suferit numai modificări grafice (vezi *gauss*, *hertz*, *ohm*, *pascal*, *siemens*, unde litera inițială majusculă devine minusculă).

Alți termeni care desemnează unitățile de măsură sunt legate de diferite aspecte ale realității.

Numele comune

Câțiva termeni care desemnează unități de măsură sunt nume comune latine: *candela*, s.f. < fr. *candela*, cf. lat. *candela* „candelă"; *lux*, s.m. < fr. *lux*, cf. lat. *lux,- cis* „lumină"; *lumen*, s.m. <fr. *lumen*, cf. lat. *lūmen,-inis* „lumină".

Multe nume de unități de măsură sunt împrumutate din franceză sau din alte limbi[4]. Etimologia indirectă arată că în limbile acestea au intrat din latină şi greacă, mai rar din arabă[5]: *ar*, s.m. < fr. *are*, cf. lat. *arĕa*,-*ae* „arie"; *carat*, s.n. < fr. *carat*, cf. lat. med. *carratus* < ar. *gîrât* „greutate mică" (a 24-a parte a unui denier la Meca, a 20-a parte în Irak) < gr. *κεράτιον* (*keration*) „curbă, greutate mică", cf. lat. *ceratium* „greutate mică"; *dynă*, s.f. < fr. *dyne* < gr. *δυνα*[*μις*] (*dunamis*) „putere"; *erg*, s.m. < fr. erg, cf. gr. *έργον* (*ergon*) „lucru, acţiune"; *oră*, s.f. < lat. *hōra*,-*ae*, it. *ora*, fr. *heure*; *zi*, s.f. < lat. *dīe*(*m*); *litru*, s.m. < fr. *litre*, it. *litro*, cf. gr. *λιτρα* (*litra*) „greutate de douăsprezece uncii"; *milă*, s.f. < pol. *mila*; *tonă*, s.f. <fr. *tonne*, germ. *Tonne* ; *bar*, s.m. < fr. bar, cf. gr. *βαρος* (*baros*) „greutate, gravitate"; *gram*, s.n. < fr. *gramme*, germ. *Gramm*, cf. gr. *γραμμα* (*gramma*) „a 24-a parte dintr-o uncie"; *metru*, s.m. <fr. *mètre*, lat. *mĕtrum*, -*i*, cf. gr. *μέτρον* (*metron*) „măsură"; *piez*, s.m. < fr. *pièze*, cf. gr. *πιέζειν* (*piezein*) „a presa, a strânge"; *fot* s.m. < fr. *phote*, cf. gr. *φως*, *φωτός* (*phos*, *photos*) „lumină"; *steradian*, s.m. < fr. *stéradian*, cf. gr. *στερεος* (*stereos*) „solid"; *ster*, s.m. < fr. *stère*, cf. gr. *στερεος* (*stereos*) „solid"; *sten*, s.m. < fr. *sthène*, cf. gr. *σθένος* (*sthenos*) „forţă"; *stilb*, s.m. < engl. *stilb*, cf. gr. *στιλβος* (*stilbos*) „strălucitor".

Anumite nume create prin abreviere sunt acronime: *rad*, s.m. < engl. *radiation absorbed dose*; *mol*, s.m. < fr. *mole*, germ. *Mol* „moleculă-gram"; *rem* s.m. < engl. *Röntgen Equivalent Man* „echivalentul în raze X pentru un organism uman"; *barn*, s.m. < engl. *as big*

[4] În afară de franceză, termenii provin şi din italiană, germană, engleză.
[5] Pentru etimoane, am consultat Dubois, Mitterand, Dauzat, 1993.

BDD-A2917 © 2012 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:26 UTC)

as a barn „mare ca un hambar", prin reducerea expresiei (este vorba despre o antifrază, căci *barn* semnifică o măsură mică)[6]. Unităţile de măsură ale căror nume sunt create prin trunchiere au, la origine, nume care desemnează mărimea: *atto-* (a $=10^{-18}$) < dan. *atten* „optsprezece"; *centi-* (c $=10^{-2}$) < lat. *centum* „o sută"; *deca-* (da $=10^{1}$) < gr. *δεκα* (*deca*) „zece"; *deci-* (d$=10^{-1}$) < lat. *decimus* „al zecelea"; *femto-* (f$=10^{-15}$) < dan. *femten* „cincisprezece"; *giga-* (G$=10^{9}$) < gr. *γίγας*, *γίγαντας* (*gigas*, *gigantos*) „gigant"; *hecto-* (h$=10^{2}$) < gr. *εκατό* (*hecto*) „sută"; *kilo-* (k$=10^{3}$) < gr. *χιλίων* (*chilion*) „mie"; *mega-* (M$=10^{6}$) < gr. *μέγας, μέγαλε* (*megas*, *megale*) „mare"; *micro-* (μ$=10^{-6}$) < gr. *μικρός* (*micros*) „mic" etc.[7]

Termenii care desemnează unităţi de măsură sunt, în mare parte, nume comune care pleacă de la nume latine şi greceşti, de la rădăcini indo-europene, cuvinte de origine arabă sau celtică. Se constată o diversitate a procedeelor de formare a cuvintelor: antonomaza, derivarea, abrevierea (trunchierea, acronimia, apocopa, reducerea). În limba română împrumuturile sunt bine reprezentate.

Cea mai mare parte a numelor comune originare conservă sensul etimologic, dar există şi derivate semantice. Din punct de vedere gramatical, mulţi termeni, mai ales latini, au păstrat clasa morfologică a numelor originare, alţii, mai ales greceşti, au schimbat-o. Etimologia şi semantica numelor de unităşi de măsură dovedesc rolul important pe care l-au avut latina şi greaca în terminologia ştiinţifică.

Bibliografie:

Bertran, P., *L'étymologie des noms d'unités*, www.industrie.gouv.fr

Bidu-Vrănceanu, Angela (coord.), *Lexic comun, lexic specializat*, Bucureşti, EUB, 2000.

Bidu-Vrănceanu, Angela (coord.), *Lexic ştiinţific interdisciplinar*, Bucureşti, EUB, 2001.

Bureau International des Poids et Mesures, www.bipm.org/fr

Débarbat, Suzanne, *La nomenclature du système métrique*: *deux cents ans d'évolution*, in vol. *Les sciences et leurs langages*, Paris, Édition du CTHS, 2000, p. 97-107.

Dubois, Jean, Mitterand, Henri, Dauzat, Albert, *Dictionnaire étymologique et historique du français*, Nouvelle édition Larousse, 1993.

[6] Cf. DEXI, *barn* s.m. < fr. *barn*.

[7] A se vedea şi Débarbat, în vol. *Les sciences et leurs langages*, 2000, p. 105.

BDD-A2917 © 2012 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:26 UTC)